

УДК 93:331.105.44 «1817»/ «1848»

Ігор Берест

ЗАРОДЖЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШОЇ ПРОФСПІЛКИ ДРУКАРІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В 1817–1848 РР.

Досліджено матеріали, що свідчать про появу першої профспілкової організації в середовищі львівських друкарів на території Східної Галичини, отримано відомості про розвиток і діяльність цієї робітничої організації, яка за мету свого існування ставила проблему соціального захисту робітництва, що стало основою формування й інших професійних спілок на українських землях. Акцентовано значну увагу на важливому значенні профспілкової організації в системі захисту економічних інтересів робітників краю, особливостях розвитку професійного руху в умовах поліетнічного суспільства Галичини до початку революційних подій 1848 р.

Ключові слова: каса, взаємна допомога, робітники, професійні спілки, друкарі.

Актуальність теми дослідження, насамперед, полягає у надзвичайній важливості профспілкового руху як невід'ємної складової соціально-економічного розвитку будь якої цивілізованої країни світу. Досліджувана проблема має цінне наукове значення, оскільки дає змогу розкрити одне з найважливіших питань – історичного досвіду діяльності профспілкових організацій Східної Галичини, зокрема до питань, які поки що не стали об'єктом комплексних досліджень.

Наукова новизна даного дослідження визначається тим, що воно є однією з перших спроб системного наукового дослідження діяльності професійних спілок на території Галичини у період появи першої профспілки на території Східної Галичини (1817 р.) і до початку революційних подій відомих як «весна народів» (1848 р.) на основі доступних матеріалів.

Метою даної статті є комплексне вивчення відомих на даний момент джерельних матеріалів і на основі дослідженої інформації показати особливості розвитку руху профспілок у Східній Галичині середини ХІХ ст.

Завдання ґрунтуються на дослідженні документів, які дадуть змогу з'ясувати історичне значення розвитку профспілкового руху в Галичині у період середини ХІХ ст.

Основу джерельної бази статті складають архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, профспілкова преса та свідчення сучасників.

Наприкінці ХVІІІ ст. для усіх друкарських підприємств Галичини характерною була значна концентрація робочої сили, фізична інтенсивність, трудомісткість робіт, довга тривалість праці. Робітники працювали в антисанітарних й шкідливих умовах, що побутували у цехах внаслідок випаровування фарб, лаків, клею та інших хімічних речовин, свинцевих ливарних флюсів тощо. Не існувало елементарної вентиляції цехів та приміщень.

Не випадково значного поширення серед друкарів набули складні «професійні» захворювання, наприклад, легеневі, серцево-судинні, шкіряні, кісткові та інші хвороби – часто невиліковні.

Великою проблемою суспільства стало те, що робітники друкарень, літографій, поліграфічних ливарних цехів, які на виробництві отримували травми – ставали інвалідами чи непрацездатними, опинялися на узбіччі суспільства, без елементарних засобів існування та соціальної підтримки.

Тому закономірним видається те, що перша професійна робітничка організація на українських землях, яка поставила за мету своєї діяльності проблему організації та забезпечення соціального захисту робітництва, виникла серед найбільш освічених робітників у поліграфічній галузі [1, с. 77].

Відомо, що восени 1817 р. найманим управителем друкарні Піллерів працював німець Єжи Леонард Рухль (Jerzy Leonard Ruhl). Цікаво, що з нагоди своїх іменин – 6 листопада 1817 р. – він запропонував документально узаконити практикований тоді спосіб збору добровільних внесків для потреб, хворих, скалічених та родин померлих колег і зробити його постійним.

Цей факт є ще одним аргументом стосовно тези про існування серед робітництва соціальної солідарності. При цьому управитель наголосив на потребі створення серед робітників друкарні незалежного товариства та каси при ньому. Його членами могли стати усі охочі працездатні особи видавництва. Бажаючи, щоб його ідея реалізувалася, Є. Рухль першим пожертвував у фонд майбутнього професійного товариства 10 гульденів у австрійській валюті [2, с. 25; 3, арк. 5].

Газета профспілки львівських поліграфістів «Czcionka» («Буква») 19 червня 1873 р. зазначала, що львівське стоваришування друкарів у 1817 р. «było jednym z pierwszych w Galicji a nawet w całej monarchji» («було одним з перших не тільки в Галичині, а навіть в цілій (Австрійській) монархії») [4, с. 98].

Відомий польський історик Болеслав Дробнер наголошував, що професійне об'єднання серед друкарів відбулося раніше за всіх інших (1817 р.) та їхні професійні спілки є найстаршими [5, s. 22].

Важливо, що створення робітничого стоваришування друкарів та каси взаємної допомоги при ньому у Львові в 1817 р. не було у нікого запозичено. Їх створило саме робітництво у процесі практичного пошуку, опинившись в складних соціальних та економічних умовах праці та побуту.

Новина про створення стоваришування та робітничої каси взаємодопомоги в друкарні Піллера миттєво рознеслася не тільки Львовом, але й далеко поза межами Галичини. Під впливом новини про створення стоваришування та робітничої каси взаємодопомоги у приватній друкарні Йозефа Піллера подібну робітничу касу 15 листопада 1817 р. вирішили створити робітники друкарні Шнайдера у Львові [2, s. 25]. За словами її засновника, організатора, а згодом і довголітнього керівника, Францішека Ксаверія П'янтковського, досі подібного випадку ні у Львові, ні в Галичині і, навіть, на інших землях Австрійської держави він ніколи не зустрічав [2, s. 25]. Згодом польський дослідник історії профспілкового руху Адам Бобер зазначав, що робітники львівської друкарні Шнайдера миттєво відреагували і також висловлювали бажання вступити до складу стоваришування взаємної допомоги, яке друкарі утворили на фірмі Піллера [2, s. 25].

Згодом, аж у 1872 р., в газеті «Czcionka» за 1 січня 1872 р з нагоди відзначення 100-літнього ювілею від часу заснування у Львові друкарні Антонія Піллера у передовій статті «Погляд на справи товариств» невідомий автор дав високу оцінку діяльності професійних спілок львівських друкарів, а також зауважив, що у Львові в 1817 р. виникло не одне, а два робітничих товариства [6, s. 1]. Нижче подаємо фрагмент перекладу з цієї публікації: «... так н.п. в Кракові є Товаришування (створено у 1849 р. – примітка автора), оперте на засади взаємного союзу на випадок хвороби, неспосібності до праці. Особливо про нас львів'ян, то немає тут що говорити познаньське Товаришування (утворилося у 1870 р.); бо від 1817 р. існувало тут (у Львові) два «Товаришування взаємної допомоги», які в 1857 р. злилися в метю підтримки...» [6, s. 1].

Для оцінки цієї важливої події у житті галицького робітництва варто зазначити що, досліджуючи це непросте явище початку XIX ст., ми жодного разу в архівних джерелах не знайшли акценту на етнічну належність зачинателів чи учасників стоваришування. Робітництво було єдиним. Його кристалізація відбувалася винятково в руслі соціально-економічних інтересів ще упродовж тривалого часу.

Аналіз документів свідчить, що серед робітників друкарні А. Піллера дуже рано поширилася робітнича соціальна солідарність. Варто взяти до уваги і те, що вона могла бути спричинена появою в Галичині нової німецькомовної (австрійської) влади та певним мовним й етнокультурним бар'єром, який утворився між власником-працедавцем та місцевими робітниками.

Разом з тим, безперечно важливе і, до певної міри, прогресивне значення для розвитку тогочасного галицького суспільства, до якого входили майстри друкарської справи, мали цісарські реформи й суспільна політика австрійської влади в дусі народного просвітництва, які загалом сприяли формуванню та еволюції демократичних засад спільноти Східної Галичини раціональним науково-технічним відкриттям, якісним суспільним перетворенням, виробничим досягненням тощо.

На нашу думку, серед негативних чинників, що позитивно впливали на виробниче згуртування та консолідацію робітництва, можна назвати важкі й складні умови праці, низьку заробітну плату, високу смертність серед працездатних працівників друкарень. Незважаючи на поступове впровадження новітніх технічних засобів й машин, у друкарнях домінувала важка ручна праця. Про це свідчать артефакти друкарської справи різного примітивного ручного інструментарію.

Ще дуже довго згідно із середньовічною традицією, аж до початку XIX ст., друкарі застосовували архаїчні складні різьблені форми для створення відбитків окремих книжкових зображень. Їх виготовляли, використовуючи колодки з відповідних порід деревини, шляхом нанесення рисунка та його ви різьблення. Такі форми слугували макетами зображень для друку на ручних друкарських верстатах.

На перший погляд примітивна, така техніка вимагала від друкарів великих вмінь та знань і технології використання важкої фізичної праці. До того ж друкарі вирізнялися серед інших цехових майстрів, бо друкарський фах вимагав бути письменним. Розуміння підтримувати один одного, об'єднуватися приходило також під час частих тоді пошестей, поширення інфекційних захворювань, усвідомлення соціальної незахищеності тощо.

Тому, як зазначав історик А. Бобер, традиція робітничої солідарності та взаємної підтримки серед галицького робітництва друкарень і є чи не найдавнішою. Зрештою, вона виникла та існувала на певних рівнях майже в усіх цехових, мануфактурних, фабричних виробництвах. Ще задовго до офіційного заснування львівського Товариства та першої каси взаємодопомоги з власної ініціативи робітників на багатьох підприємствах не тільки Львова, але й інших населених пунктів на випадок хвороби або смерті їх працівника, організовувалась колективна грошова й матеріальна допомога та підтримка родини шляхом збору добровільних пожертвувань [2, s. 25].

Однак дуже часто вона мала епізодичний та стихійний характер і залежала від впливу багатьох чинників.

Історія першої профспілкової організації офіційно розпочалася 22 листопада 1817 р. робітничим зібранням ініціаторів заснування професійного товариства. У ньому взяло участь 25 робітників від обох друкарень. Під головуванням Є. Л. Руля вдалося обговорити та закласти основи майбутньої організації. Колективно встановлено, що тижневий внесок кожного члена має складати 9 крейцерів австрійської валюти і в загальний фонд кожен вступник сплачує одноразово 1 гульден. Також збори ухвалили колективне рішення: з метою нагромадження коштів товариства упродовж цілого року вклади будуть збирати, але грошову допомогу надавати не будуть. На зборах обрали управу стоваришування (голову та заступника), касира й наглядача як представника від колективу.

Першим головою першої профспілкової організації на землях України став найманий управитель друкарні Й. Піллера Є.Л. Руть, якому належала ідея створення робітничої професійної спілки на підприємстві. На час виникнення стоваришування взаємної допомоги в друкарні Піллера не могло бути класичною професійною спілкою, проте, як наголошує сучасний відомий львівський дослідник Р. Берест, удосконалення відбувалося в тривалому процесі еволюції. Але факт, що робітнича професійна організація львівських друкарів, яка поставила за мету повсякденної діяльності організацію та забезпечення соціально-економічного захисту своїх членів, вперше з'явилася на українських землях ще на початку XIX ст., залишається незаперечним [7, с. 7]. Цей важливий історичний факт дає підстави занести професійні спілки, що творилися на землях України, до числа найдавніших професійних товариств Європи.

Вступ у члени стоваришування взаємодопомоги для усіх працівників друкарні Піллера був добровільним. Кожен із вступників після написання заяви або усного її проголошення при свідках та її схвалення керівництвом організації вносив у колективну скарбницю спілки один гульден вступного (вписового) внеску, а далі щотижнево, з метою поступового нагромадження соціального фонду, сплачував поточний внесок, який складав всього 9 крейцерів [2, s. 31].

Голова стоваришування Є. Л. Руть відразу ж розпочав роботу над статутними положеннями створеної організації. 10 травня 1818 р. загальні збори друкарів фірми Й. Піллера обговорили й затвердили статут стоваришування взаємної допомоги. Значну дискусію викликало питання запровадження диференційованого розміру тижневих внесків для різних категорій працюючих членів спілки.

Фактично вже від початку грудня 1818 р. та упродовж першого півріччя наступного року непрацездатний член робітничого професійного стоваришування взаємної допомоги друкарської справи при фірмі Й. Піллера отримував тижневу грошову допомогу у розмірі 4 гульдени віденської валюти, але в другому півріччі вона складала лише 2 гульдени в тиждень. Працівникам надавалася не лише грошова, але й при потребі організувалася й матеріально-технічна допомога родині (заготівля дров для опалення, виконання дрібних домашніх ремонтів тощо), яка була пов'язана зі смертю, виробничим травматизмом, хворобою та елементарною втратою працездатності члена спілки. Була також передбачена можливість отримання невеликої пільгової позики коштів.

Зростання числа осіб з інших друкарень Львова, що бажали стати членами стоваришування взаємної допомоги друкарів фірми Піллера, на нашу думку, стало основною причиною внесення певних змін у правила вступу його нових членів. Так, відповідно до доповнених статутних положень збільшено розмір вступного внеску для кандидатів від інших друкарень міста. Тепер, крім оплати вступного та поточного членського внеску, кожен член стоваришування взаємної допомоги в день свого народження повинен був вносити у касу товариства добровільне пожертвування у розмірі 1 гульден 15 грошів. Також особливого поширення серед членів спілки набула практика фінансового покарання недисциплінованих осіб (запізнення або невихід на роботу, вживання алкоголю, вуличне жебрацтво і ін.) на користь професійної організації [1, с. 78]. Немає жодного сумніву, що такі заходи помітно дисциплінували й зорганізовували членів професійної організації.

Така певна фінансова стабільність тривала до 9 червня 1824 р., коли на землях Австрії відбулася грошова реформа. Вона привела до зміни віденської валюти на конвенційну. Тепер грошову допомогу для хворих осіб встановлено у розмірі 2 злотих [2, s. 32].

У той час у роботі друкарської фірми Й. Піллера спостерігається значна інтенсивність. Обсяг та якість виконання друкарських замовлень свідчить, що вже від початку 20-х рр. XIX ст. приватна друкарня родини Піллерів стає найпотужнішим та найпопулярнішим друкарським центром не тільки у Львові, але й усій Галичині [8, s. 3–4]. Свої прибутки її власник Й. Піллер вигідно вкладав у подальший розвиток виробництва, яке не тільки зростало технічно, але й за кількістю зайнятих робітників.

Фактично за короткий період діяльності друкарської фірми Й. Піллера у Львові далеко поза межами виробничої конкуренції опинилися міські друкарні Пфаффа, Віхмана, Поремби, Небельського, Яблоновського, Ставропійська, Вірменська, обидві єврейські (Менкеса та Вольфа) та інші видавництва [9, s. 28–496.]. У її зростанні велике значення мала підтримка та сприяння державної влади у виконанні замовлень.

У 1822 р. при друкарні на вул. Личаківській відкрито літографічний цех з досконалішим тогочасним обладнанням. Це дало змогу виготовляти високоякісні літографічні зображення й відбитки і відтак отримувати численні замовлення від державної влади, римо-католицького єпископства, багатьох приватних осіб тощо [2, s. 25–26].

У січні 1823 р. в друкарні Й. Піллера вперше у Львові стали використовувати для друкарської справи різні барвники [10, s. 66].

25 серпня 1824 р. Є.Л. Рупль помер. Новим управителем друкарні Й. Піллер призначив Яна Метцлера, який одночасно став головою робітничого стоваришування, а також взяв на себе місію скарбника Каси взаємодопомоги робітничої спілки [2, s. 25]. Проте він виявився хворобливим, недбалим та замкнутим керівником. Його майже не цікавила діяльність стоваришування, щоденні турботи спілчан, зростання організації, грошові надходження, видача допомоги тощо. Через кілька років керівництва (6 травня 1829 р.) він також помер. Тоді каса взаємодопомоги робітничого професійного товариства виявилася порожньою. Серед робітництва поширилися різні чутки, які не мали і не знайшли конкретного підтвердження у тому, куди зникли гроші професійної спілки.

Створена ревізійна комісія зафіксувала втрату цілого статку (понад 50 злотих конвенційної монети), який профспілчани упродовж декількох років збирали своїми внесками по декілька грошків. Врятувало робітниче товариство те, що в касі товариства знайшли цінні папери, які ще при житті для розвитку профспілки придбав Є. Л. Рупль. Їх продали за 40 австрійських флоринів. Виручені кошти склали відновлений фонд стоваришування взаємодопомоги друкарів [11, s. 25].

Варто зауважити, що час 1753–1857 рр. був складним унаслідок одночасного використання різних грошових знаків. Так, поряд зі злотим у вжитку є гульден ринський (т. зв. флорин) [2, с. 104]. Чи не найбільшою заслугою Я. Метцлера було заснування фірмової книгарні при видавництві. Встановити перше місце її локації не мало жодних труднощів. На літографії Карла Ауера, яка надрукована у 1846–1847 рр., показано фронтальну сторону вишуканої триповерхової будівлі Й. Піллера з підвальними приміщеннями, що на вулиці Личаківській, 3. Вона ще й досі помітно виділяється серед сусідніх будівель і являє собою цікаву архітектурну композицію, виконану в стилі модерну. Вирізняються чітко збалансовані пропорції забудови лівого та правого крила будівлі. Передусім симетричне співвідношення віконних отворів, фронтонів, арок і ін.

Споруда оздоблена надвіконними арками, пропорційно прикрашена фризами та карнизами. Будинок має центральний вхід з великою овальною аркою, над якою встановлено відкритий балкон з точеними кам'яними балясинами.

Проте для нас більш важливими є рекламні написи зліва та справа над першим поверхом будівлі. З лівого боку від входу німецькою мовою нанесено «F. Pillerische Buch» («Ф. Піллера книга»), а з правого – «Statsdruckerey» («Міська друкарня»). Іноді на літографічних відбитках натрапляємо на абрєвіатуру власника друкарні, наприклад, «J. P» (Йозеф Піллер) або «P.P» (Петер Піллер) і т.д.

Після смерті Й. Піллера, у 1826 р., його спадщину розділили між собою два сини. Друкарня перейшла у власність старшого сина Петера, а молодший Франц в цьому ж приміщенні успадкував фірмову книгарню. Дослідниця історії львівського друкарства І. Котлобулатова вважає, що він був управителем книгарні ще за життя батька [12, с. 37]. Вже восени 1826 р. терміном на шість років П. Піллер отримав від державної влади монопольне право на видання та реалізацію шкільних підручників для шкільних навчальних закладів усієї Галичини. Цікаво, що державний податок він мав сплачувати не грошми, а виданими книгами, що мало складати третину видання кожного тиражу (накладу). Як зазначає уже згадана дослідниця, лише латинській консисторії Львова видавництво друкарні Піллера щорічно постачало 500 різних книжок, які були призначені для нагород [12, с. 37]. Філії львівської книгарні родинного видавництва Ф. Піллер заснував у Тарнові, Тернополі та інших містах. Управителями торговельних закладів призначав довірених осіб. До прикладу, тернопільську філію очолив Фелікс Франке, який через кілька років праці у книгарні викупив її у власника.

Австрійська влада намагалася постійно контролювати роботу друкарні, щоб не допускати надлишку виробництва, а також підтримувати якість продукції тощо. Особливу увагу приділяли якості паперу, фарб, матеріалу для зшивання книг. За вимогою влади, щоб здешевити вартість книг і зробити їх доступними для усіх верств суспільства, оправа книг мала бути скромною, але міцною. Важливою умовою губернаторства був також безкоштовний друк його дрібних замовлень, які пізніше, але вже за відповідну оплату реалізовано для потреб управління армії, поліції,

жандармерії, органів охорони здоров'я, керівництва й закладів торгівлі, харчування, різних виробничих підрозділів, навчальних закладів й установ (свідоцтва, дипломи, регуляміни, патенти, програми, каталоги і т.п.) [3, арк. 5].

Після смерті Я. Метзлера, у 1829 р., новим адміністратором друкарні та керівником робітничого стоваришування професійної спілки друкарів став Ян Сулковський. Його призначив власник друкарні П. Піллер. Я. Сулковському вдалося відновити роботу товариства і Каси взаємодопомоги. Вже 11 жовтня 1829 р. на зборах членів стоваришування ухвалено рішення, щоб усім друкарям, відрядженим в справі товариства, виплачувати денну грошову допомогу в розмірі 1 злото [1, с. 80].

Через місяць безпрецедентний акт робітничої солідарності прийняли члени стоваришування друкарів 11 листопада 1829 р. на своїх загальних зборах. Спочатку обговорено загальний стан робітничих справ у галузі друкарства. В результаті члени професійної спілки висловилися на підтримку товаришів і надання так званої подорожньої допомоги у розмірі 1 злото кожному фаховому друкареві, хто, прибувши до Львова з інших земель австрійської імперії, так і не зумів знайти роботу [2, с. 26].

Потім 24 квітня 1831 р. ухвалено колективне рішення про підвищення грошової допомоги по хворобі з 2 до 3 злотих, а допомогу на відрядження збільшили від 1 злото до 1 злота 30 грошів.

І ще приклад. Окрему статтю видатків каси взаємодопомоги складала витрати на поховання померлих чи загиблих товаришів. Для усіх членів спілки допомога становила 10 злотих для одного члена товариства. На той час тижневий внесок члена стоваришування, незалежно від його заробітної плати, становив 6 грошів [13, с. 3–4]. Наприкінці першої половини 1831 р. існування каси взаємодопомоги на фірмі Піллера опинилося у складних умовах. У той час у Львові вибухнула епідемія холери, яка швидко поширювалась містом. У масовий перебіг інфекційна хвороба перейшла 23 травня 1831 р. і тривала до 28 жовтня того ж року. Люди вимирали цілими сім'ями. Найбільшу загрозу складали виробництва, де фіксувалося скупчення людей. Адміністрація піллерівської друкарні вживала надзвичайних заходів, щоб продовжити роботу підприємства та уникнути загрози страшної небезпеки. Загалом тоді у Львові захворіло на холеру 5015 осіб, з них видужало 2393, а померло 2622 особи [2, с. 187].

Управа товариства підняла грошову допомогу хворим з 2 на 3 флорини (далі – фл.). Збільшила також грошову одноразову виплату для безробітних поліграфістів з 1 фл. до 1 фл. 30 цн. Встановила фінансову допомогу на випадок смерті в розмірі 10 фл. Тоді тижневий внесок робітника у колективну касу складав 6 грошів [2, с. 25–26].

Стосовно поширення спілчанських об'єднань на кшталт товариств, то, як твердить відомий польський дослідник історії профспілкового руху Люціан Кіщинський, робітничка каса взаємодопомоги фірми Піллера стала прообразом для створення 28 квітня 1833 р. подібної каси взаємодопомоги в державній друкарні Львова [14, с. 17].

Тоді касу взаємодопомоги очолив управитель друкарні німець Йозеф Шмідт. Організація проіснувала 23 роки. На час її закриття, що відбулося наприкінці 1856 р., в касі знаходилося 560 флоринів 37 грошів, які призначалися як грошова допомога членам спілки [10, с. 26].

Відомо також, що робітничі каси взаємодопомоги намагались організувати в заснованій друкарні польського культурно-освітнього закладу ім. Оссолінських у Львові в 1834 р., але тоді спроба була невдалою.

Зазначимо, що друкарня почала працювати щойно у 1832 р. Як подає А. Бобер, там було всього 5 набирачів шрифтів, 3 учні і один машиніст друкарського верстата. Допоміжний персонал складали чотири робітники, які працювали біля машиніста та по одному підсобному робітнику прикріплено до праці біля ручного преса, гільйотини, перфораційної машини [2, с. 27–28].

Видається, що основною причиною організаційної невдачі зі створення професійного робітничого стоваришування в друкарні Оссолінських виявилось незначна загальна кількість робітників, їхнє становище, соціальна розпороченість та велика залежність від адміністрації.

Важливе місце у справі формування та розвитку профспілкового руху серед львівських друкарів займають події 1840 р. З ініціативи робітничого стоваришування, що існувало на фірмі Піллера, підготовлено й видано колективну відозву до всіх друкарів Львова урочисто відсвяткувати 400-літній ювілей епохального винаходу (друкарський верстат) першодрукаря Яна Гутенберга.

Проведення заходу планувалося у Львові на 24 червня 1840 р. Крім робітників друкарень Львова, у святкуванні мали взяти участь їх власники, дослідники наукових установ Галичини, професори й викладачі навчальних закладів, представники виробничих адміністрацій, владних структур, культурно-освітніх закладів міста.

З цього приводу управа стоваришування друкарів фірми Піллера для отримання дозволу заздалегідь подала відповідного листа до губернаторства. Однак ні місцева влада, ні поліція не відважилися дати своє погодження, передбачаючи велику масовість заходу. Тому заяву

відправили на розгляд у Міністерство внутрішніх справ до Відня. Звідти аж 20 червня 1840 р. прийшла негативна відповідь міністра («dieselben auch hier untersagt bleiben») [14, s.26].

На жаль, певні непорозуміння між адміністрацією та робітництвом призвели до звільнення робітників та тимчасового закриття друкарського підприємства. Лише у 1847 р. роботу друкарні вдалося відновити. Тоді її взяв в оренду Лукаш Скерл. Саме з його особистої ініціативи працівники друкарні створили власну касу взаємодопомоги [14, s. 47]. Проте, за свідченням львівської дослідниці Г. Боднар, організація проіснувала лише до 1850 р. [15, с. 77].

Значного розвитку в другій половині 40-х рр. XIX ст. здобула друкарня П. Піллера. У 1847 р. при друкарні відкрито окремий цех для відливання шрифтів, знаків, логотипів, кліше, прикрас, заголовних букв та ін. Це сприяло зростанню кількості та розширенню тематики літографічних замовлень зазначеної фірми. Ще за життя, у 1848 р., П. Піллер передав майно, зокрема друкарню своєму синові Корнелію, який володів поліграфічною фірмою до 1883 р.

Загалом 1848 р. приніс революційні зміни в життя багатьох народів Європи і в тому числі українцям, що перебували у складі Австрії. Перш за все, це революційні події, відомі під назвою “весна народів”, падіння кріпосного права, демократизація та реформи, відкриття перспектив та шляхів для капіталістичного розвитку держави. Як зазначив відомий дослідник історії Галичини Ф. Стеблій, невід’ємною складовою частиною революційних подій стали визвольні рухи багатьох національно-поневолевих народів [16, с.148]. Серед інших такою імперією була Австрія, до якої входили українці, поляки, чехи, німці, італійці, словаки, хорвати, угорці, серби, словенці, мадяри та інші народи Європи.

Численні виступи свідчать, що Львів став центром бурхливих подій, які спричинили реформування суспільного життя на демократичних засадах. Свідченням цьому стало падіння абсолютизму, декларація демократичних свобод і проголошення Австрії, на підставі Установчої грамоти від 25 квітня 1848 р., конституційною монархією [16, с. 149]. Революційні події «весни народів» дали потужний поштовх на зародження національних рухів. Тому закономірно, що в Галичині активно гуртував польський, а також український національний рух [16, с. 149–160].

Список використаних джерел

1. Берест І. Р. Зародження та діяльність перших професійних спілок на українських землях у XIX ст. // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. 2012. № 4 [64]. С. 76–82.
2. Bober A. W. Historia drukarń i stowarzyszeń drukarskich we Lwowie. Lwow: Drukarnia Zakładu Narodowego Ossolińskich, 1926. 242 s.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 82. Оп. 1. Спр. 24. 15 арк.
4. Czcionka. Lwów, 17 września 1873.
5. Drobner B. Rzecz o klasowym ruchu zawodowym w Polsce w świetle prasy socjalistycznej. Warszawa: Wydawnictwo związkowe CRZZ, 1964. T.1. 144 s.
6. Pogląd na sprawy Towarzystw // Czcionka. Lwów, 1 stycznia 1872. №1.
7. Берест Р. Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817–1939 рр.). Дрогобич: Відродження, 1995. 126 с.
8. Buniak P. Zarys historyczny organizacji drukarzy Lwowskich // Ognisko. Jednodniówka. Lwów. 1935. S. 3–16.
9. Bandkie J.S. Historia Drukarni w Krolewstwie Poskiem i wielkiem xięstwie Litewskiem jako i wbkraiach zagranicznych, w których hjlskie dzieła wychodziły. Kraków, 1826. T.1. 680 s.
10. Bednarski S. Materjaly do Historji o Drukarniach w Polsce a mianowicie o Drukarniach Lwowskich I Prowincjonalnych. Lwów, 1888. 136 s.
11. Зварич В., Шуст Р. Нумізматика. Довідник. Тернопіль-Львів: Державне книжково-журнальне видавництво «Тернопіль»; Львівський державний університет ім. І. Франка, 1998. 464 с.
12. Котлобулатова І. П. Книгарі та книгарні в минулому Львова. Львів: Аверс, 2005. 240 с.
13. Kunasiewicz S. Przechadzki archeologiczne po Lwowie. Lwow, 1876. Z. II–III. 207 s.
14. Kieszczyński L. Kronika ruchu zawodowego w Polsce. 1808–1939. Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ, 1972. 433 s.
15. Боднар Г.А. Зародження та діяльність профспілкових осередків у Галичині у XIX – на початку XX ст. // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України: [наук.-практ. збірник]. 2009. № 3 (50). С. 77–82.
16. Історія Львова. У трьох томах / Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Т. 2. Львів: Центр Європи, 2007. 559 с.

References

1. Berest I. R. Zarozhzhennya ta diyal'nist' pershykh profesiynykh spilok na ukrayins'kykh zemlyakh u XIX st. [The birth and activity of the first trade unions in the Ukrainian lands in the nineteenth century]. Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profesiynykh spilok Ukrayiny. 2012. # 4 [64]. S. 76–82.
2. Bober A. W. Historia drukarń i stowarzyszeń drukarskich we Lwowie. Lwow: Drukarnia Zakładu Narodowego Ossolińskich, 1926. 242 s.
3. Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. L'viv. F. 82. Op. 1. Spr. 24. 15 ark.
4. Czcionka. Lwów, 17 września 1873.
5. Drobner B. Rzecz o klasowym ruchu zawodowym w Polsce w świetle prasy socjalistycznej. Warszawa: Wydawnictwo związkowe CRZZ, 1964. T.1. 144 s.
6. Pogląd na sprawy Towarzystw. Czcionka. Lwów, 1 stycznia 1872. #1.
7. Berest R. Narisy istoriyi profspilkovoho rukhu v Zakhidniy Ukrayini (1817–1939 rr.) [Essays on the history of the trade union movement in Western Ukraine (1817–1939)]. Drohobych: Vidrozhennya, 1995. 126 s.
8. Buniak P. Zarys historyczny organizacji drukarzy Lwowskich. Ognisko. Jednodniówka. Lwów. 1935. S. 3–16.
9. Bandkie J.S. Historia Drukarni w Krolewstwie Poskiem i wielkiem xięstwie Litewskiem jako i wbkraiach zagranicznych, w których hjlskie dzieła wychodziły. Kraków, 1826. T.1. 680 s.
10. Bednarski S. Materjaly do Historji o Drukarniach w Polsce a mianowicie o Drukarniach Lwowskich I Prowincjonalnych. Lwów, 1888. 136 s.
- 11.

Zvarych V., Shust R. Numizmatyka. Dovidnyk [Numismatics. Directory]. Ternopil'-L'viv: Derzhavne knyzhkovozhurnal'ne vydavnytstvo "Ternopil"; L'viv's'kyi derzhavnyi universytet im. I. Franka, 1998. 464 s. 12. Kotlobulatova I.P. Knyhari ta knyharri v mynulomu L'vova [Books and bookshops in the past of Lviv]. L'viv: Avers, 2005. 240 s. 13. Kunasiewicz S. Przechadzki archeologiczne po Lwowie. Lwow, 1876. Z. II–III. 207 s. 14. Kieszczyński L. Kronika ruchu zawodowego w Polsce. 1808–1939. Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ, 1972. 433 s. 15. Bodnar H.A. Zarodzhennya ta diyal'nist' profspilkovykh osередkiv u Halychyni u XIX – na pochatku XX st. [The origin and activity of trade unions in Galicia in the nineteenth and early twentieth centuries]. Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profesyynykh spilok Ukrayiny: [nauk.-prakt. zbirnyk], 2009. # 3 (50). S. 77–82. 16. Istoriya L'vova [History of Lviv]. U tr'okh tomakh / Redkolehiya Ya. Isayevych, M. Lytvyn, F. Stebliy. T.2. L'viv: Tsentr Yevropy, 2007. 559 s.

Ihor Berest

THE BIRTH, DEVELOPMENT AND ACTIVITIES OF THE FIRST TRADE UNION OF EASTERN GALICIA IN 1817–1848

The materials, which testify to the appearance of the first trade union organization in the environment of Lviv printers in the territory of Eastern Galicia, were obtained, information was received about the development and activity of this working organization, which, for the purpose of its existence, raised the problem of social protection of the workers, which became the basis for the formation of other professional unions in the Ukrainian lands. The emphasis is placed on the importance of trade unions in the system of protecting the economic interests of the workers of the region, the peculiarities of the development of professional movement in the conditions of the polyethnic society of Galicia before the beginning of the revolutionary events of 1848.

Key words: cashier, mutual assistance, workers, trade unions, printers.

УДК 94 (477)

Микола Москалюк

ТРАНСПОРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті досліджено проблему транспортного забезпечення розвитку торговельних відносин в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., показано взаємозв'язок транспорту із галузями обробної промисловості. Наводяться дані щодо кількості виготовленої продукції заводами, її збут на внутрішніх і зовнішніх ринках та інші аспекти досліджуваної проблеми.

Ключові слова: транспорт, торгівля, Україна, промисловість, губернія.

З початком будівництва залізничної мережі в Україні (з середини 60-х рр. ХІХ ст.) гужовий транспорт вступає у нерівну конкурентну боротьбу із залізничним.

Мета статті полягає у з'ясуванні ключових проблем розвитку торгівлі та транспортне забезпечення її розвитку у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Виходячи із мети, поставлено завдання: дослідити механізм і вплив транспорту під час збуту на ринки товарів обробної галузі.

Над цією проблематикою працювали такі дослідники, як І. Власюк [2], І. Гуржій [4–6], К. Завальнюк [15], В. Павлюк [30] та інші. Їхні дослідження сконцентровувалися на загальних аспектах розвитку торговельних відносин в Україні та окремих регіонах. Виходячи із цього, у статті передбачається детальніше дослідити особливості становлення та розвитку транспортного забезпечення збуту промислової продукції та зробити узагальнення і висновки.

Проте, досконалість перевезень ґрунтовими шляхами була надто низькою як щодо здатності перевозити значну кількість вантажів, так і щодо швидкості, зручності, безпеки, регулярності й дешевизни перевезень. Внаслідок обмеженості рушійної тваринної сили й дешевизни перевезень, засоби змогли б перевезти лише незначну частину залізничних вантажів. Крім того, швидкість руху обох видів транспорту не варто порівнювати: для товарних гужових перевезень середня швидкість становила 30–50 верст на добу, а товарних залізничних перевезень – 150–300 верст на добу, тобто була в 5–6 разів більшою. У такому ж становищі перебував гужовий транспорт щодо зручності, безпеки, регулярності перевезень. Вартість перевезень гужовим транспортом, за свідченням тогочасних дослідників, становила, в середньому, 1/10–1/15 коп. з пудо-версти, а залізничним транспортом – близько 1/30–1/50 коп. з пудо-версти, а інколи залізниця мала можливість знизити її до 1/76–1/113 коп. [23, с. 162].